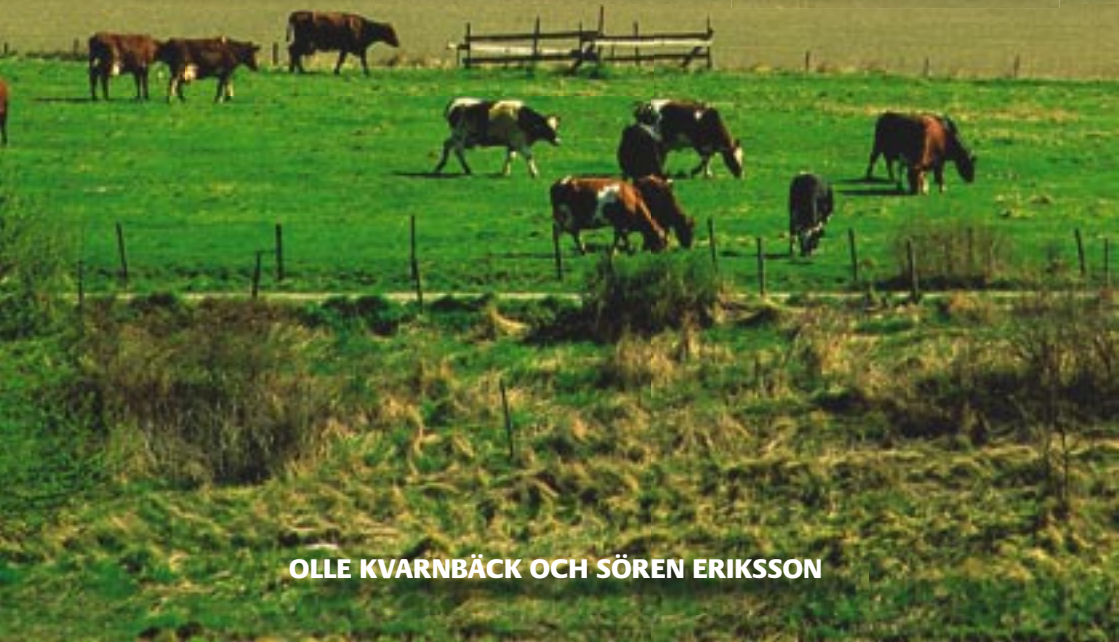

Bondens följeslagare

Lär känna din lokala fågel- och viltfauna

OLLE KVARNBÄCK OCH SÖREN ERIKSSON

Skriften kan beställas från:
Länsstyrelsen i respektive län eller
Hushållningssällskapet,
Box 412, 751 06 Uppsala,
tel. 018-56 04 00,
e-post abcd@hush.se

Detta informationsmaterial är framtaget på uppdrag av länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Västmanlands och Örebro län. Medfinansier är Stockholms läns landsting.

TEXT: Olle Kvarnbäck (projektledare) och Sören Eriksson, Hushållningssällskapet

REDIGERING: Kikki Fors, Hushållningssällskapet

FOTON: Sid 5 och 25: Olle Kvarnbäck, gulsparv: Bo Tallmark, ormvråk och hornuggla: Wind, vaktel: Göran Ekström, bonden: André Maslennikov, övriga foton: Naturfotografernas Bildbyrå AB

GRAFISK FORM: IdéoLuck AB (#31009)

TRYCK: Printfabriken AB, Karlskrona i december 2003

Innehållsförteckning

Förord	4
Många arter följer i bondens spår	5
Viktiga miljöer för fåglar och vilt i odlingslandskapet	5
Trender i fågel- och viltfaunan	6
Bondens följeslagare – artbeskrivningar	7
Grågås	8
Sädgås	8
Brun kärrhök	9
Ormvråk	9
Tornfalk	10
Rapphöna	10
Vaktel	11
Kornknarr	12
Fasan	13
Tofsvipa	13
Storspov	14
Skrattmåås	15
Ringduva	15
Skogsduva	16
Hornuggla	16
Göktyta	17
Sånglärka	17
Ladusvala	18
Hussvala	18
Sädesärta	19
Gulärta (sydlig ras)	20
Stenskvätta	20
Buskskvätta	21
Törnskatan	21
Kaja	22
Stare	23
Hämpling	23
Ortolansparv	24
Gulspurv	24
Vildsvin	25
Kronhjort	26
Dovhjort	26
Rådjur	27
Rödräv	27
Fälthare	28
Sammanfattning av skötsel tips	30
Källor och lästips	31

Förord

Att möta en vildsvinsfamilj i skogen, stå öga mot öga med en råbock, se gåsflockar dra fram över himlen eller höra storspoven spela en tidig morgon i maj är upplevelser som fastnar i minnet. Som lantbrukare har du ideligen chans till sådana möten och många fler, om du håller ögon och öron öppna. Med det här informationsmaterialet vill vi hjälpa dig att lära känna och känna igen fågel- och viltarter, som finns i din arbetsmiljö – odlingslandskapet.

Vi har efter hård gallring valt ut 35 arter som är särskilt beroende av odlingslandskapet och som är någorlunda lätta att känna igen. Vissa är vanliga medan andra är mer sällsynta. Många har minskat kraftigt sedan mitten av 1900-talet och behöver all hjälp de kan få för att leva kvar hos oss.

Vår förhoppning är att den här broschyren med tillhörande plansch ska stimulera ditt intresse för fåglar och vilt, och få dig att se lite mer av vad som rör sig i dina marker.

Tack till Martin Tjernberg, (Artdatabanken), Åke Lindström (Svenska häckfågeltaxeringen), Lars Björk, Anders Nilsson och Malin Mejrik (Svenska Jägareförbundet) för underlag till populationsiffror och trender. Tack även till Åke Berg (SLU) för bollande av idéer och för faktagranskning av fågeltexterna.

OLLE KVARNBÄCK
Uppsala i november 2003

Många arter följer i bondens spår

Mälardalen och Hjälmarsregionen är fågel- och viltrika marker. Här finns drygt 180 av Sveriges 245 årligen häckande fågelarter. När det gäller däggdjursarter finns nästan 40 av 65 i regionen.

En viktig anledning till den, med nordiska mått mätt, stora artrikedomen är att regionen är heterogen. Den innehåller många olika naturtyper som gränsar till varandra, både barr- och lövskogar, våtmarker, skärgård och odlingslandskap. Jordbruk har präglat stora delar av regionen under tusentals år och starkt bidragit till att hålla landskapet varierat. Ungefär en fjärdel av fågelarterna anses idag mer eller mindre beroende av bondens verksamhet, men ännu fler syns tillfälligt som rastande under förbiflyttning.

Fåglar och vilt nyttjar odlingslandskapet på flera olika vis. Mosaiken av öppna fält, betesmarker, våtmarker skogsbryn, åkerholmar och gårdsmiljöer ger ett utbud av föda under i stort sett hela året. Många arter väljer också att söka sig en boplats och föda upp sina ungar i odlingslandskapet. Då är det viktigt med en ostörd miljö som ger skydd och är lätt att försvara mot inkräktare. Detta kan vara svårt att hitta i dagens slättlandskap. Många markslag, framförallt åkermarken, utnyttjas allt in-

tensivare och skyddade miljöer i form av dikes- och åkerrennar och buskage har blivit sällsyntare.

Viktiga miljöer för fåglar och vilt i odlingslandskapet

Eftersom fåglar och vilt är mycket mobila varelser, kan man finna dem nästan överallt i landskapet, ibland där man inte alls förväntar sig. Det finns emellertid miljöer som är mer omtyckta än andra. Här följer en beskrivning av några av dom viktigaste fågel- och viltmiljöerna:

Våtmarker

Förutom att de söker upp vattensamlingar för att dricka så finner många arter föda i anslutning till vattenmiljöer. Flacka stränder, som tidvis översvämmas av vatten, får en rik växtproduktion och är yngelplats åt miljontals insekter. Ordet våtmark för gärna tanken till enorma träsk, men en våtmark kan också vara liten. Det kan röra sig om ett dike genom åkermark, ett kärr eller en fuktäng längs en å. Stora våtmarker är dock normalt sett de mest intressanta för fågellivet. De hyser ofta fler arter och fler individer än samma areal uppdelad på många små enheter. Våtmarker kräver en kontinuerlig skötsel för att inte växa igen. Bete och/eller slåtter samt en variation i vattenståndet över året håller våtmarken ”ung”.

Hagmarker

Många fågelarter trivs i det halvöppna landskap som busk- och trädbärande hagmarker utgör. Här finner fåglarna skyddade boplatser i täta buskar, stenrösen och gamla träd. Det finns också gott om föda. Maskar och småkryp på marken samt frön, bär och insekter bland örter, buskar och i trädens solbelysta kronor. Betesdriften är en förutsättning för att hålla balansen mellan öppen

och slutna vegetation. Djuren i sig drar också till sig insekter som blir fågelföda.

Åkrar

Åkermarkens dragningskraft på fåglar och vilt varierar kraftigt beroende på geografiskt läge, gröda och årstid. På vintern söker sig flockar av övervintrande finkar till stubbåkrar för att leta efter spillsäd och ogräsfrön. Dessa lockar i sin tur till sig rovfåglar. Klövviltet finner man oftare på klöverbullar. Fram på våren, när snö och is smälter, kan lågt liggande åkermark vara full av rastande svanar, gäss, änder och tofsvipor. I maj blir det glesare med fåglar på åkermarken. De flesta har då sökt sig till tryggare häckningsplatser i åkerns kantzoner. Undantagen är främst sånglärka, vaktel och rådjur som gärna föder upp sina ungar ute på fälten men även tofsvipa och storspov. Populära fält att häcka i är t ex gräsvallar och trädor.

Skogsdungar

Många av de fåglar som lever i odlingslandskapet bor i träd, t ex ring- och skogsduva, kaja, gröngöling, göktyta, stare m fl. Särskilt gamla träd med håligheter och kraftiga grenar är viktiga boplatser, men även täta granar där t ex sparvar och finkar finner bra boplatser.

Skogsbryn

Lä, soligt och varmt gör att brynen mellan skog och öppen mark kan utgöra en fantastisk fågel- och viltmiljö. Tyvärr är många skogsbryn alltför ”branta”, t ex att gran planterats som en tät vägg ända fram till åkerkanten. Genom att istället ge brynet en sned profil med buskar och örter mellan skog och åker/betesmark blir brynet mycket mer attraktivt för faunan.

Dikes- och åkerrenar

Rapphönan hör till de arter som gärna placerar sitt rede på någon upphöjd plats, t ex en jordvall mellan åkrar.

Nyttiga skalbaggar såsom jordlöpare, söker sig också gärna till jordvallar ute i åkerlandskapet. I England är det vanligt att anlägga särskilda s k ”beetle banks” (skalbaggs-ås) för att hjälpa nyttoinsekter, fåglar och vilt. I Sverige är det av hävd god lantmannased att plöja ända ut till kanten av diket, men är det alltid nödvändigt? Fågel- och viltfaunan vinner mycket på om dikes- och åkerrenar breddas. I ett öppet slättlandskap kan en ridå av naturligt förekommande buskar eller en planterad lähäck vara av stort värde för fågel- och viltfaunan.

Gårdsmiljö

En gårdsmiljö med en mångfald av buskar och träd, kompost, rishög, gamla byggnader med tegeltak, en damm och inte minst utegående djur, kan hysa en mycket rik fågelfauna men även däggdjur som igelkott och fladdermöss. Kom ihåg att sätta upp fågelholkar och hjälpa fåglar och vilt med utfodring under snörika vintrar!

Trender i fågel- och viltfaunan

Den långsiktiga trenden i fågel- och viltfaunan i odlingslandskapet i Sverige som helhet är att antalet individer minskar för de flesta arter, och är stabil eller ökar för några. Minskningen för många arter avspeglar sig t ex i den svenska rödlistan (2000) som innehåller 88 fågel- och 23 däggdjursarter. Det är inte enbart sällsynta arter som minskat. Jämför man t ex siffror från svenska häckfågeltaxeringen från slutet av 1990-talet med 20-25 år tillbaka i tiden, syns halveringar av bestånden för vanliga arter såsom sånglärka, ladusvala, tofsvipa, hämpling, törnskata, enkelbeckasin och gök. För några arter – göktyta, skogsduva och stenskvätta – var minskningen ännu kraftigare. De senaste årens data ger bil-

den av att flera av de minskande arterna nu verkar stabilisera sig på den nya lägre nivån och eller t o m visa en viss ökning, medan andra t ex skogsduva, törnskata och sånglärka fortsätter att minska.

Orsakerna till att så många fågelarter minskar är tyvärr bristfälligt undersökta hos oss. Liknande utveckling kan dock ses över hela Västeuropa. På flera håll har minskningen gått ännu snabbare än i Sverige. I England har man kunnat konstatera att många insekts- och fröätande fåglar lider brist på föda. Det råder också en brist på trygga häckningsmiljöer för jordbrukslandskapets fåglar.

De arter som har ökat i jordbrukslandskapet under senaste 10-15 åren är främst storvuxna arter som t ex vildsvin, kronhjort, dovhjort, trana, korp, vissa gåsarter och rovfåglar. Det gemensamma för dem tycks, vid en snabb analys, vara att de är antingen gräsätare, rovdjur eller sk generallister, dvs sådana som kan äta många olika födoslag. De drar sig inte heller för att leva nära människan.

Bondens följeslagare – artbeskrivningar

Här följer korta beskrivningar av de arter som finns på planschen ”Bondens följeslagare – fåglar och vilt i Mälardalens och Hjälmarens odlingslandskap”. Texterna behandlar hur man kan känna igen arten ifråga och skilja den från andra närstående arter, lite om dess förekomst, uppträdande, ekologi och hur du som lantbrukare och markägare kan gynna just den arten/artgruppen. Här behandlas 35 av de ca 300 fågel- och däggdjursarter som regelbundet ses i regionen. Är du osäker på vilken fågelart du sett i markerna rekommenderas en titt i Fågelguiden av Lars Svensson m. fl., en fantastiskt bra fågelbok för artbestämning. För däggdjur kan vi rekom-

mendera boken Däggdjur av Bjärvall & Ullström.

Förklaring till rubrikerna

I rubriken ovanför varje art anges artens hotstatus, den svenska populationens utvecklingstrend samt, för fåglar, artens storlek (längd från näbbspets till stjärtspets). Uppgiften om hotstatusen är hämtad från den svenska rödlistan, där risken för arters försvinnande bedömts enligt en internationell standard. På basis av detta placeras arterna i en av sex olika kategorier: **Livskraftig**, **Missgynnad**, **Sårbar**, **Starkt hotad**, **Akut hotad** och **Försvunnen** eller i kategorin **Kunskapsbrist** för de arter där kunskapsläget är alltför svagt. För att betona skillnaden mellan de olika kategorierna har vi valt att färglägga dessa. Ju rödare färg desto större risk löper arten att försvinna på sikt om dess situation inte förbättras. **Pilarna (→)** anger arternas populationsutveckling den senaste 10-15 åren (vilket för fåglarna är ungefär en generationstid). **Lutningen på pilen** anger graden av ökning respektive minskning.

Grågås

Grågåsen var nästan utrotad som häckfågel i Sverige i mitten på 1900-talet till följd av intensiv jakt, men populationen har återhämtat sig väl och har de senaste 30 åren stadigt ökat i antal. Den tillhör släktet *Anser*-gäss, som omfattar fem olika arter av ”grå gäss”, där även sädgås, bläsgås, fjällgås och spetsbergsgås ingår. Alla fem ses regelbundet i vår region, vissa mer sällsynt. Grågåsen är den enda som häckar här, de andra bara rastar under förflyttning från sina häckningsområden i norr och öster. Arterna sällskapar gärna med varandra och att veta vilken man ser är en ständig utmaning för den fågelintresserade.

Grågåsen är den lättaste att artbestämma. När den går och betar känns den igen på sin ljusgrå färg, framförallt på huvudet som till skillnad från hos de övriga arterna aldrig verkar svart, samt på skära ben och skär näbb. Den skiljer sig också på att den är grövre byggd med tjockare hals, större huvud och grövre näbb. Den liknar inte så lite en tamgås, med vilken den också är nära släkt. I flykten sedd från sidan är grågåsen karakteristisk, då lyser framkanten av vingen silvergrå.

Grågåsen häckar på holmar och stränder, både i skärgården och vid insjöar. Födan består av olika typer av gräs. Den betar mest på strandängar och andra gräsmarker men även på åkrar. På vissa håll gör de betydande skada på grödorna och hamnar i konflikt med växtodlingen, men gåsbetet kan även i vissa fall vara positivt för odlingen genom en tätare bestockning i spannmålsgrödor.

Sädgås

Sädgåsen är den mörkaste av de ”grå” gässen. Halsen mörknar upp mot huvudet som nästan ser svart ut på håll. Näbb och ben är orange vilket skiljer den från grågås och spetsbergsgås som har skära ben. Vidare saknar den bläs- och fjällgässens vita fläck i pannan, även om somliga sädgäss kan ha en smal vit bård kring näbbfästet.

Sädgåsen häckar sparsamt i norra Sverige på ostörda myrar i skogslandet, men har minskat på senare år och är numera rödlistad. Ändå kan vi se stora flockar av sädgäss i våra trakter under vår och höst. Var kommer de ifrån? Jo, från Finland och Rysslands taiga och tundraområden. De nyttjar vårt jordbrukslandskap som rastplats på sin färd mellan häckningsområdena i nordost och övervintringsplatserna i Väst- och Centraleuropas slättområden. Förre skyndade de hastigt förbi i april och oktober men numera kommer de ofta tidigare och stannar några veckor, på våren ibland månader, innan de är dags att resa vidare. De föredrar vissa platser, ofta kring fågelsjöar, där de samlas i stora flockar.

Att se och höra flockar av gäss på flyttning kan vara en stor upplevelse. I formation som en snöplog, drar de fram över himlen, evigt kommunicerande med kackel och trumpetande. ”Hanar, honor och ungfåglar har olika stämmor och från en resande vildgås flock och särskilt sädgäss kommer en vildmarksmusik som

gör ett mäktigt intryck” (Rosenberg, 1995). Det var för övrigt just en flock sädgäss som Nils Holgersson reste med på sin underbara resa genom Sverige.

Så gynnar du "grå" gäss: Håll strandängar öppna med hjälp av betesdrift och röjning. Spara enstaka buskage och partier av tuvmarker och vass som boplats åt grågåsen. Anlägg viltåkrar i öppen terräng invid slättsjöar och vattendrag. Utomlands har man lyckats styra bort gäss från avsalugrödorna genom att anlägga särskilda gåsbeten. Årter och vallväxter är lämpliga växtval.

43-55 CM LIVSKRAFTIG TREND: ↗

Brun kärrhök

Detta är en vråkstor, slank och långvingad rovfågel som oftast häckar i täta bestånd av bladvass men emellanåt också på åkrar. Den bruna kärrhöken är en skicklig flygare. När hanen i april uppvaktar honan gör de allehanda piruetter i luften, han gör små störtdykningar och attackerar henne lekfullt och hon svarar med att vända sig runt sin egen axel och spänna ut klorna.

När kärrhökarna söker föda glider de fram på låg höjd över vassar, åkrar och ängar, med grunt V-ställda vingar, lite likt en jättelik papperssvala. Olika individer är specialiserade på olika sorters föda. Vissa fångar mest åkersork och lärkungar på fälten medan andra koncentrerar sig på att ta vattensork och sothönsungar i vassområden.

Honan och hanen ser ganska olika ut i flykten och är lätta att skilja åt. Honan, och även ungfågeln, ser ut att vara doppade i mörk choklad, med ljusare teckningar

endast på huvudet och på framkanten av vingen. Hanen har en mycket kontrastriktare dräkt, med stora ljusgrå fält på vingarna och svarta vingpetsar. Sedd underifrån påminner han om den blå kärrhöken, som förekommer i våra trakter under vår och höst.

Så gynnar du brun kärrhök: Håll strandängar kring slättsjöar öppna med slåtter och/eller bete, men spara de stora sammanhängande bestånd av äldre bladvass där kärrhöken häckar. Lagg gärna sorkrika, blöta och svårbrukade, åkrar i långliggande träd. Bibehåll och öka arealen långliggande (>10 år) vallar och andra permanenta gräsmarker som dikes- och vägrenar.

46-58 CM LIVSKRAFTIG TREND: ↗

Ormvråk

”Om man ser en mörk storvingad fågel sakta sväva i kretsar högt uppe i luften eller flyga undan i skog och mark med rätt långsamma vingslag omväxlande med glid, så är det i de flesta fall en ormvråk” (Rosenberg 1995). Den är vår vanligaste större rovfågel. En varning utfärdas dock för förväxling med framförallt bivråk, som förekommer mest i skogsbygd, men även med brun kärrhök.

Ormvråken häckar i skog eller skogsdungar intill öppna marker, t ex åkrar, ängar eller kärr. Den anländer tidigt på våren till sitt häckningsrevir. Redan i mars inleder vråkarna sina häckningsförberedelser med flyktelekar och bobyggnad, och i april startar äggläggning och ruvning. Det är honan som ruvar och vakar över ungarerna medan hanen skaffar föda åt familjen. Under minst sex veckor lämnar honan knappast boets närhet.

Födan består främst av sorkar och andra

smågnagare, men även av reptiler (inkl. ormar), groddjur, insekter och dagmask. När ungarna växer upp har föräldrarna ett behov av att även ta större byten för att hinna med att stilla de ungas glupande aptit. Då fångas även t ex kaniner och fåglar. Särskilt problematiskt att hinna med är det för hanen den andra veckan efter kläckningen då han enligt Tubbs (1974) måste fånga 15-16 smågnagare per dygn för att förse tre boungar, honan och sig själv med föda.

Ormvråken har tre jaktmetoder: 1) sitta och vänta på upphöjd plats, t ex telefonstolpe 2) sväva över öppen terräng och 3) gå på marken. De två förstnämnda är de mest välbekanta men särskilt på vintern ägnar ormvråkarna mycket tid åt att plocka mask på åkrar, fotbollsplaner och andra öppna marker.

Så gynnar du ormvråken: Håll åkrar och ängar i skogsbygd öppna. Undvik dränering av svårbrukade åkrar och sankar betesmarker där det finns mycket gnagare och andra bytesdjur för ormvråken. Lägg svårbrukade åkrar i långliggande träda.

31-37 CM

LIVSKRAFTIG

TREND: ↗ ?

Tornfalk

Genom sin förkärlek för sork och möss gör tornfalken bonden en stor tjänst. Eftersom den är överst i näringskedjan drabbades den tyvärr hårt av biocidanvändningen under 50- och 60-talet

och återhämtningen har gått långsamt. Falken behöver ett öppet landskap med en bra stam av smågnagare i kombination med goda möjligheter att hitta en boplat. Gamla kråkbön i skogsdungar, klippphyllor eller håligheter i höga byggnader duger bra som bon. De, av fågelvänner uppsatta tornfalksholkar, har visat sig ge goda häckningsresultat, eftersom ungarna då är skyddade från rovdjur och nedkylande regn.

Vanligen ser man den lilla rostbruna rovfågeln under sorkjakten. Hon ryttlar stillastående i luften, med stjärten utspärrad mot vinden, samtidigt som hon försöker lokalisera sitt byte. Ornitologer har beskrivit det som att "tornfalken voro upphängd i en träd", så stilla är den. När väl sorken eller musen är upptäckt utförs en störtdykning på falkmanér, med indragna vingar, ned mot marken där bytet slås. Öppna gräsmarker, fuktängar, trädor, betesvallar och dikeskanter med gott om sork är utmärkta jaktmarker för falken.

Så gynnar du tornfalken. Öka arealen träda, gärna på lite fuktigare marker, och låt den vara långliggande så att en gräsvegetation med inslag av ogräsarter bildas. Försök att öka andelen permanenta gräsmarker och vallar där mycket sork trivs. Minska kemikalieanvändningen, anlägg sprutfria kantzoner eller breda skyddszoner längs diken och vattendrag. Sätt upp tornfalksholkar antingen i en skogsdunge eller under ett ladutak.

33 CM

MISSGYNNAD

TREND: ↘ ?

Rapphöna

Det vanligaste mötet med rapphönan är att ett par eller en hel flock plötsligt "exploderar" upp ur gräset framför ens fötter! Alla lyfter på en gång och med skrärande läten och bullrande vingslagsserier, om-

växlande med glidflykt på stela vingar, sträcker de bort över fältet på låg höjd. Själv har man hjärtat i halsgropen av chocken. Allt man hann uppfatta var gråbruna fåglar med något rostrött på stjärten, vilket skiljer den från övriga svenska fälthöns.

Raphöns har länge varit ett populärt jaktbyte i Sverige och arkeologiska utgrävningar på Öland och Gotland visar att den ingick i kosthålllet redan på yngre järnåldern. Hur den kom dit är dock en öppen fråga eftersom raphönan är en stannfågel och det inte finns några fynd från andra delar av Sverige under denna period. Möjligen fick den hjälp av vikingar, som under sina färder i Österled passerade raphönsans ursprungsområde kring Svarta havet.

Sedan medeltiden finns raphönan registrerad på svenska fastlandet. Inplantering av raphöns till Mälardalen gjordes under 1500-talet av Gustav Vasa och Johan III. Efterhand spred den sig norrut längs norrlandskusten och i slutet av 1800-talet fanns den ända upp i Tornedalen. Därefter har den successivt minskat i antal och utbredning. Starka stammar finns idag bara på Öland och Gotland och i östra delarna av Skåne.

Raphönan är en utpräglad slättfågel, som trivs bäst på platser med lågvuxen vegetation, gärna intill stenmurar, diken, vägar, på åkerholmar samt öppna betesmarker. Den undviker om möjligt ställen med alltför höga buskar och träd. Särskilt viktig är tillgången på fjolårsvegetation för att effektivt skydda boet. Antalet ägg per kull varierar upp till 20 stycken vilka grävs ner i redet för att hålla konstant temperatur fram till ruvningen börjar. Efter 25 dagars ruvning kläcks ungarna, vilka genast följer mamman ut på födosök. Raphönskycklingarna är beroende av god tillgång på

insekter under de första månaderna av sina liv. Om de inte får tillräckligt med föda av rätt sort, klarar de inte av att hålla värmen utan fryser ihjäl.

Så gynnar du raphönan: Minimera användningen av kemiska bekämpningsmedel, särskilt i åkerns kantzoner som är en omtyckt födosökmiljö. Spara skyddsbiotoper som dikesrenar, häckar, åkerholmar etc. Även trädor med varierad vegetation är gynnsamma för arten.

16-18 CM **SÄRBAR** TREND: ↑ ?

Vaktel

Hos oss är denna lilla syd- och mellan-europiska hönsfågel på sin nordgräns. Den anländer först i månadsskiftet maj-juni och är mycket svår att få syn på då den håller sig dold i höstsäd, klöverbullar och andra fält med tät vegetation. Dessutom undviker vakteln att ta till vingarna utan springer hellre undan ifall den blir störd. Den ger sig till känna genom hanens spelläte, det s k vaktelslaget, en trestavig vissling som upprepas taktfast 5-10 gånger i följd med sekundlånga pauser. ”Bytt-byll-ytt, bytt-byll-ytt, bytt-byll-ytt...”

Vakteln finner man i slättbygd men den är relativt sällsynt och varierar starkt i antal från år till år. Toppåret 1989 rapporterades 435 spelande vaktlar i Sverige, varav 25-30 % i Uppland. 1980 var ett bottenår för vakteln med mindre än 20 spelande hanner. Vad dessa kraftiga variationer beror på är inte klarlagt, men troligen har väderförhållandena söderut i Europa stor betydelse. Inte heller vet man hur många

av alla spelande vaktlar som går till häckning. Vissa år tycks en andra flyttningståg av vaktlar anlända till Sverige i juli. Det rör sig sannolikt om fåglar som redan gjort ett häckningsförsök längre söderut och lägger en andra kull här i norr (enligt tyska undersökningar sträcker hönan iväg omedelbart efter att ungarna blivit flygga). Möjligen kan det också vara årsungar som gör ett försök att häcka redan sin första sommar, något som är unikt för vakteln bland europeiska fåglar.

Vakteln flyttar till vinterkvarteren i slutet av augusti-oktober, huvudsakligen till ett smalt bälte söder om Sahara. I bibelns andra mosebok 16:13 omnämns hur Israels barn fångade flockar av flyttande vaktlar i Sinai öken. ”Och om aftonen kommo vaktlar och övertäckte lägret...”

Så gynnar du vakteln: I den lilla skalan:

Börja från mitten av fältet när du skördar ett fält med förmodad häckning av vaktel. Håll hög stubb höjd. Eftersom vakteln i våra trakter häckar sent – juli/augusti – är de inte lika hårt drabbade av tidig slätter som andra fältfåglar. Å andra sidan riskerar ungarna att åka med i andraskörden eller vid tröskning av sädesfält. **I den större skalan:** Säkra tillgången på föda - ogräsfrön och insekter - genom att minimera kemisk bekämpning och ha en varierad växtföljd.

27-30 CM **STARKT HOTAD** TREND: ?

Kornknarr

Liksom vakteln är kornknarren en ”doldis” i odlingslandskapet som mest rör sig nere på marken i tät vegetation. Kornknarens favoritmiljö är fuktig ängsmark, därför kallades den förr ängsknarr. I takt med att slätterängarna från och med 1800-talet blev färre, började den även att häcka

på åkermark, framförallt i klövervallar men även i sädesfält. Boet placeras dolt i vegetationen, sällan i helt öppen terräng utan i regel i närheten av

någon buske. Äggen ruvas under 16-19 dygn och ungarna blir fullt flygfärdiga först efter 7-8 veckor. När detta sker är vi normalt inne i augusti månad eftersom kornknarren inte anländer till våra trakter förrän i mitten på maj.

Kornknarren ger sig till känna nattetid och under tidiga morgnar genom sitt låte, ett anmärkningsvärt vittljudande raspande ”errp-errp”. Den är ihärdig och upprepar sitt tvåstaviga låte en gång i sekunden i timmar, med endast korta pauser.

Kornknarren äter blandad kost, mest animalier som insekter, spindlar, daggmaskar, små snäckor och grodor men också frön och grönmassa av åkerogräs och ängsväxter.

Kornknarren minskar över hela sitt utbredningsområde och är en internationellt hotad fågelart. Vår region är en av de ytterst få där antalet spelande kornknarrar ökade under 1990-talet. Orsaken till detta är oklar men misstänks bero på ett inflöde av kornknarrar från Baltikum.

Så gynnar du kornknarren: I den lilla skalan:

Börja från mitten av fältet när du skördar ett fält med förmodad häckning av kornknarr, så får honan och eventuella ungar en chans att hinna springa undan till fältkanten. **I den större skalan:** Håll fuktängar öppna med hjälp av röjning, slätter (efter 10 juli) och/eller efterbete. Även igenväxande marker med enstaka

buskar hyser kornknarr, varför t ex slätter vissa år för att förhindra igenväxning kan vara gynnsamt för arten. Lagg blöta, svårbrukade, åkrar i träda. Ha en varierad växtföljd på åkermarken och minimera användningen av ogräs- och insektsmedel.

53-89 CM LIVSKRAFTIG TREND: ↘?

Fasan

Fasanen är en relativt sen nykomling i den svenska faunan. Den infördes till Sverige i slutet av 1800-talet från Asien som jaktvilt. Tre olika raser - ädelfasanen från Kaukasus, ringfasanen från sydöstra Kina och den mongoliska fasanen - har blandats med varandra i Europa så att de sk jaktfasaner vi har idag uppvisar dräktkaraktärer från alla tre raserna.

Fasanens favoritmiljö är den brutna jordbruksbygden med inslag av kärr och vasskantade sjöar. För sin häckning väljer arten låglänta och fuktiga marker med en frodig vegetation av brännässla, kirskaål, älggräs och liknande växter, där boet är svårt att komma åt för boröväre. Genast efter att äggen kläcks lämnar honan och hennes kull boplatsen för att uppsöka öppnare och mer solexponerade områden som exempelvis markvägar, stråsådesfält och magra gräsmarker. I dessa miljöer tar sig kycklingarna lättare fram och där finns de insekter som de livnär sig av. Samtidigt blir de också exponerade för predatorer som kråka, skata,

ormvråk, räv, katt och hermelin. Vuxna fåglar är mest utsatta för räv och duvhök samt vägtrafiken.

Så gynnar du fasanen: Det finns en mängd åtgärder som kan vidtas för att hjälpa fasanstammen att öka, bl a att värna om skyddande buskage i bryn och öppen mark, anlägga viltåkrar och sprutfria kantzoner, avsätta åkerhöm, stödutfodra på vintern etc. I boken Viltvård i jordbruket (Frylestam 1995) finns råd om hur man kan gå till väga.

28-31 CM LIVSKRAFTIG TREND: →

Tofsvipa

Vipan är en av de första flyttfåglarna som återvänder och vid gynnsamt väder kan hon ses ute på fälten redan från början på mars. Det är ett kärt vårtecken för många lantbrukare. Med sin långa tofs, gröna rygg (ser svart ut på håll) och knyckande vingslag skiljer den sig från alla andra fåglar i vår fauna.

Tofsvipans krav på häckningsmiljön kan något förenklat sammanfattas med fri sikt, låg eller ingen vegetation och hög markfuktighet. Boet läggs på en tuva eller direkt på marken på en plöjd åker. Tofsvipans favoritmiljö är vidsträckt öppna strandängar, som sköts med slätter och efterbete. Där kan populationstätheten vara så hög som 70-80/par per km². Numera är dock sådana miljöer sällsynta och tofsvipen har därför försökt anpassa sig till ett liv i åkerlandskapet. Detta är förstås inte pro-

blemfritt. Vid en studie kring Kvismaren i Närke (Pettersson 1978) lyckades 24 par som gjorde häckningsförsök på åkermark endast få ut 14 ungar, trots upprepade häckningsförsök. Förutom att många bon kördes över under vårbruket var det också många som plundrades, troligen av kråkor och andra borövare.

Tofsvipan är en utpräglad flockfågel och samlar sig inför flyttningen ofta i flockar om hundratals individer. De flyttar sedan till Frankrikes och Portugals atlantkust.

Så gynnar du tofsvipan: I den lilla skalan: Kör runt bon eller flytta dem till åkerkanten. Undvik vältning och annan jordbearbetning på våren på fält med mycket tofsvipor. **I den större skalan:** Odlia vall i slättbygd, som omväxling till spannmål. Lagg gärna blöta svårödlade fält i träda, istället för att dika ut dem. Håll strandängar öppna genom slätter och /eller bete. Tofsvipan häckar ofta i små grupper och de aggressiva viporna kan vara ett skydd mot borövare för andra häckande fåglar – gynnar du vipan gynnar du ofta även andra arter.

48-57 CM MISSGYNNAD TREND: ▼

Storspov

Detta är en av våra största vadarfåglar med en karakteristiskt lång och böjd näbb (honans är längre och mer böjd än hanens) med vilken den plockar maskar och insek-

ter, både på och under markytan. Boet reds på en tuva eller på släta marken ofta på en vall eller strandäng i anslutning till en sjö eller annat vattendrag. Efter midsommar, när ungarna lämnat boet, flyttar honan till vinterkvarteren längs Medelhavet och Västeuropas kuster och lämnar hanen att själv ta hand om ungarna. Storspovarna är starkt ortstrogna och återkommer år från år till samma område.

Under tidiga försommarmorgnar sätter storspoven sin ton på slättlandskapet med sin vittljudande, melodiska och bubblande drill. Det ljuvliga lätet framförs under spelflykt, då spoven först stiger snett uppåt med hastiga vingslag under ett par sekunder för att sedan sväva sakta mot vinden med V-ställda vingar. Man kan också få se den sitta och låta från taknocken på en ängslada. Storspoven häckar numera endast sparsamt hos oss, främst i stora slätttområden men även i mindre omfattning på myrar och i skärgården.

Förutom de storspovar som stannar och häckar i vår region, passerar många fler på sin färd till och från Norrland där två tredjedelar av den svenska populationen fortplantar sig. I flyttningstider finns också möjligheten att få se storspovens mindre och sällsyntare släkting småspov, som häckar i fjällen, rasta på åkrar, strandängar och i skärgården.

Så gynnar du storspoven: Satsa främst på insatser i områden där det redan finns storspov. Odlia vall i slättbygd, som omväxling till spannmål. Håll strandängar öppna med slätter och bete. Om storspoven har bo där du har tänkt att slå, så försök att spara just det partiet där boet är beläget. (De flesta storspovsungar kläcks i månadsskiftet maj-juni och är relativt rörliga redan efter några dagar.) Även trädor med kort vegetation är gynnsamt för storspoven.

Skrattmåsar

När bonden tar fram plojen är skrattmåsen snabbt där för att kalasa på dagmask. De vita, skrånande ”molnen” bakom traktorerna består dock av både fiskmåsar, skrattmåsar och någon enstaka trut. Sommartid är skrattmåsen, med sin röda näbb, röda ben samt chokladbruna hättor, lätt att känna igen. Under senhösten och vintern är en liten mörk fläck vid örat det enda som återstår av hättan. Då är den vita vingframkanten ett bra kännetecken och skiljer den från övriga svenska måsar.

Skrattmåsen häckar i stora kolonier i slättsjöar, anlagda våtmarker och vassrika skogskärr. Deras vaksamhet och ljudliga beteende gör att änder, doppingar och vadare söker sig till skrattmåskolonier för sin egen häckning. De ettriga måsarna är bra vaktposter och utgör ett bra skydd mot kråkor och rovfågel. Utifrån sina häckningsjöar gör de långa provianteringssturer runtom i åkerlandskapet. Allt av intresse undersöks noga, oavsett om det rör sig om trädor, nyplöjda åkrar, slagna vallar, soptippar eller städernas torg. Svärmande, större insekter drar också till sig måsarna, vilka därmed kan fungera även som skadedjursreglerare.

Så gynnar du skrattmåsen. Anlägg våtmarker i slättbygd. Skydda skrattmåskolonier mot mink och kråkor. Plöjningsfri odling och/eller mindre användning av bekämpningsmedel har visat sig öka mängden mask i marken, vilket är positivt för måsarna.

Ringduva

Ringduvan är större än övriga duvor, med en stor vit fläck på halsen vilken givit den sitt namn. I flykten skiljer den ut sig från skogsduvor, vilka den ofta sällskapar med, genom ett vitt band tvärs över vingovansidan, lugnare vingslag och en buktigare profil. Ringduvan bor i skogen, gärna i ogallrad granskog, men söker oftast föda på öppna fält – stubbåkrar, fullmogna sädesfält, ärtåkrar o. dyl. Enligt Rosenberg (1995) har hon regelbundna vanor. Måltiderna sker på morgnar och eftermiddagar och efter maten uppsöker hon en sjö eller källa där hon kan dricka. Vidare anslås mycket tid ”åt vila i skuggiga hult och lundar”. Ett behagligt liv, låter det som!

Ringduvan är relativt vanlig och dess läte kan höras från skogen från april ända fram i augusti. Ett dovt tutande i en flerstavig strof. Man brukar ibland säga att

skogsduvan enträget frågar ”Är du gift – är du gift – är du gift? Och ringduvan svarar: ”Vad frågar du för? Jag har ju en ring.”

Så gynnar du ringduvan: Anlägg en viltåker i öppen mark, gärna med ärtor. Lämna remsor med otröskad spannmål.

Skogsduva

Skogsduvan liknar ringduvan i levnadssätt och vanor men har mer speciella krav på bopplatsen. Till skillnad från denna, som bygger sitt bo av en enkel plattform av kvistar, kräver skogsduvan ett bohål, gärna i en gammal ek eller annat äldre lövträd. Det kan vara ett naturligt gren- eller stamhål eller också en av spillkråkan uthackad lägenhet. Konkurrenten med kajor är i regel svår om de få bostäder som finns, varför duvan ofta får vänta med sin häckning till kajornas ungar flugit ut fram i juni.

Skogsduvan skiljer sig från ringduvan

genom sin mindre storlek, mörkare blågrå färg (har förr kallats blåduva) och avsaknad av vitt på hals och vingar. I proportionerna är skogsduvan mer lik tamduvan, som bor inne i städer och tätorter men som också emellanåt syns ute på landet.

Skogsduvan är rödlistad och har blivit alltmer glest förekommande i Sverige. Den kan dock fortfarande ses födosöka i mindre flockar i våra odlingslandskap och häcka i vissa hagmarker och skogsdungar.

Så gynnar du skogsduvan: Du kan gynna skogsduvan genom att spara gamla ihåliga lövträd. Glöm inte att också se till förnyringen av lövträd så att det kommer att finnas boträd även i framtiden. I övrigt gäller samma åtgärder som för ringduva.

Hornuggla

I skymning och gryning är hornugglan som mest aktiv. Har man tur kan man då få se den stryka fram på låg höjd över dikeskanter och fuktiga ängsmarker i sin jakt på smågnagare. Den är en skicklig jägare. I en holländsk undersökning fann man att en hornugglefamilj, som får tre ungar tillsammans, fångar och äter 3300 (!) sorkar på ett år. Svårsmälta delar av bytesdjuren som ben och hår, formas i uggelans mage till små bollar som spys upp två gånger per dygn.

Hornugglan tillbringar dagen sovandes på en trädgren nära stammen eller inne i en buske, inte sällan på en åkerholme eller annan backe med tät vegetation. Övrigt är man den där, sträcker den sig i givakt, reser sina öröntofsar rätt upp och stirrar på en med sina intensivt orangeröda ögon. Detta skiljer den från kattugglan, den vanligaste uggeln kring bebyggelse, som saknar tofsar och ger ett mer avspänt och sömngt intryck. Hornugglan kan också förväxlas med den mer dagaktiva jordugglan, som främst uppehåller sig i vår region under tidig vår, på väg mot häckplatser i norr.

Hornugglan trivs bäst i landskap med omväxlande slätt och skog. Den bygger inget eget bo utan lägger istället beslag på ett redan färdigt risbo, vanligen ett fjolårsbo av kråka eller skata i mindre skogsholmar eller bryn. Under häckningstiden för den ett diskret liv. Lättaste sättet att upptäcka en häckning av

hornuggla är att lyssna efter ungarnas ljud-
röstade tiggande efter mat, som hörs vida
omkring i sommarnatten.

Så gynnar du hornugglan: Öka andelen
extensivt skötta gräsmarker i landskapet.
Håll ängsmarker öppna genom slätter
och/eller bete. Undvik att plantera igen
åkrar längs skogskanter. Lagg gärna svår-
brukade åkrar i närheten av skog i långlig-
gande träda.

16-18 CM **SÅRBAR** TREND: ↓ ?

Göktyta

Göktytan är en
mycket svårsedd
fågelart genom sin
goda kamouflageteckning – den
spräckliga ovasidan
smälter ihop
med barken där
fågeln sitter på en
grov gren högt
uppe i ett lövträd

och letar insekter. Har man tur kan man
få se den nere på marken där den finner
sin favoritföda – myror. Göktytan tillhör
familjen hackspettar, men har inte mycket
gemensamt med de andra svenska spettar-
na, varken till utseende eller rörelsemön-
ster. Den som någon gång hållit en göktyta
i handen vet att den har en förkärlek att åla
med halsen likt en reptil!

Göktytan avslöjar sin närvaro främst
genom låtet, ett ljudligt något jämrande
och nasalt ”tyj- tyj –tyj...” upprepat 12-
18 ggr i tät följd. Den anländer till våra
trakter i månadsskiftet april-maj och ropar
mest i början innan häckningsbestyren tar
överhanden.

Göktytan var den första svenska fågelart
som beskrevs vetenskapligt i ord och bild.

Dagen var 2 juni 1695, platsen Älvkarleby
i Uppland och avbildaren Olof Rudbeck,
Uppsalaprofessor som betraktas som den
svenska ornitologins fader.

Så gynnar du göktytan: Spara gamla
lövträd som har, eller kan få, håligheter
där göktytan kan häcka. Lämpliga platser
är i gårdsmiljön, hagmarker och skogs-
bryn. Saknas hålträd kan du sätta upp
särskilda fågelholkar anpassade för gök-
tyta. Håll gräsmarker öppna med hjälp av
betesdjur.

16-18 CM **LIVSKRAFTIG** TREND: ↓

Sånglärka

Ursprungligen en invandrare från stäpper-
na i östra Europa och Asien har sånglärkan
tagit det svenska odlingslandskapet, och
den svenska folksjälen, med storm. Ingen
annan fågel är lika vanlig i öppet odlings-
landskap och har en lika framträdande
position i svensk lyrik och vistradition
som lärkan.

Sånglärkan anländer till våra trakter i
mars. Favoritbiotopen är stora fält med
lågväxande och gärna luckiga bestånd,
t ex trädor och förstaårsvallar. Den föredrar
att häcka mitt ute i fält framför i fältkanter
med buskar och träd. Boet består av en
liten grop i marken fodrad med torrt gräs.
När den ruvande sånglärkan blir skräm-
d, flyger den inte upp direkt från boet utan
springer ofta några meter i skydd av grö-

dan, innan den tar till vingarna. Om inga missöden sker, t ex att en kråka rövar äggen eller att de krossas av traktorns hjul, kläcks den första kullen under andra halvan av maj. I våra trakter får sånglärkan normalt bara en kull, men i t ex England är det vanligt med två, ibland t om tre kullar per häckningsäsong.

Sånglärkan har en kortstjärtad släkting som heter trädlärka, vilken förekommer sparsamt i glesa skogsmiljöer och kring åkerlyckor i skogen.

Så gynnar du sånglärkan: Eftersom sånglärkan häckar ute i fälten, gynnas den av om olika brukningsåtgärder (vältning, harvning, putsning etc) minimeras under den känsliga häckningsperioden, främst från mitten av april – mitten av juni. För att stärka födobasen för sånglärkan bör användningen av ogräs- och insektsmedel också minimeras. Hushållningssällskapet och SLU driver för närvarande ett forskningsprojekt om fågel- och viltanpassad skötsel av trädor, där bl a sånglärkans häckningsframgång vid olika putsningstidpunkter undersöks.

19-22 CM LIVSKRAFTIG TREND: ↑?

Ladusvala

I vår region häckar tre arter av svalor: ladusvala, hussvala och backsvala. De två förstnämnda är starkt knutna till odlingslandskapet. Även tornsegelaren, ”tornsvalan”, den stora som bor under tegelpannorna, räknas av hävd till svalorna men hör egentligen till familjen seglare.

Ladusvalan är starkt knuten till djurhållning, då den häckar huvudsakligen inne i ladugårdar och uthus som hyser eller har hyst djur. Boet byggs av lera med grässtrån som armering och placeras på takbjälkar, utsprång eller i hörn. Ladusvalan lägger of-

ta två kullar under sommaren, med 4–6 ungar per kull. Den häckar redan som ettåring och väljer ofta den trakt som den har växt upp i som häckningsområde. Enligt studier från Södermanland återvänder de unga hannarna inte sällan till den gård där de föddes, medan de unga honorna oftare söker sig till någon granngård.

När ladusvalorna häckat ett år på en gård återkommer de till samma gård år efter år.

Genom ringmärkning har man kunnat konstatera att ladusvalor kan bli åtminstone åtta år gamla, i vissa fall ännu äldre. Medelåldern torde dock vara avsevärt lägre, framförallt beroende på att många unga svalor dukar under i samband med den långa flytten till vintervistet i södra Afrika.

Flugor och mygg är ladusvalans favoritföda. Den jagar gärna lågt över marken. Vid dåligt väder kan man se den fara kring benen på betande kreatur. På hösten samlas ladusvalorna i stora flockar och övernattar tillsammans i bestånd av bladvass.

12,5 CM LIVSKRAFTIG TREND: →

Hussvala

Hussvalan känns lätt igen på den kritvita övergumpen som står i skarp kontrast mot den i övrigt blåsvarta översidan. Undersidan är helt vit utan mörka partier och stjärten är kort och måttligt kluven (saknar ladusvalans spröt).

Hussvalan häckar i kolonier på byggnader men även på bergsväggar i obebyggda områden. Till skillnad mot ladusvalan bygger hussvalan sitt bo på utsidan av husväggen, inte inomhus. Bomaterialet består av

sediment som hämtas från kanten av någon vattenpöl eller strand i närheten. Leran blandas med svalans saliv och sätts klickvis fast på väggen. På så vis formas en boskål med ingång ifrån ovasidan.

Den livnär sig liksom övriga svalor av insekter, men tar mindre

byten än ladusvalan, vilket minskar konkurrensen dem emellan. Tvåvingar (flugor, myggor etc) och skinnbaggar (framför allt bladlöss) är hussvalans favoritföda.

I september månad flyttar hussvalan till södra Afrika och återkommer i början av maj.

Så gynnar du hus- och ladusvalor: Spika upp en liten brädbit (ca 15 cm) som hylla på väggen inne i ladugården (för ladusvalan) och på utsidan (för hussvalan) minst några meter upp på väggen, för att underlätta svalornas bobygge. Håll betande djur. Var restriktiv med användningen av insektsmedel och avmaskningsmedel (avermectiner).

16,5-19 CM LIVSKRAFTIG TREND: →

Sädesärla

Sädesärlan är en av våra mest välkända fågelarter och ett fint vårtecken. Plötsligt en morgon i april sitter hon där på gårdsplanen och vippar med stjärten efter sin långa resa från nordöstra Afrika eller Mellersta Östern. Hon bygger sitt bo på en plats som är ordentligt skyddad mot både vind, väta och insyn. Boet placeras gärna högt, t ex på tak med ingång från en sprucken tegelpanna, men även vedstaplar, timmer-

upplag och stenmurar går bra. Nästan varje sommar rapporteras om sädesärlor med ovanlig boplacerings, t ex i skördetröskor, gamla bilar, ja t o m i traktorer som används regelbundet.

Sädesärlan är insektsätare i ordets bokstavliga bemärkelse. I jordbrukslandskapet och särskilt vid bebyggelse är hon den verkliga "flugsnappare". En mycket stor del av födan för både vuxna fåglar och nyutflugna ungar hämtas från solande skaror av flugor på tak, väggar och andra ytor. Sädesärlan fångar sina byten springande eller genom korta flygattacker. Hon föredrar därför öppna ytor med låg eller ingen gräsväxt och med många utsiktsplatser.

Hon följer gärna betande kor och hästar för att fånga en del av de insekter som djuren skrämmer upp. Ibland händer det att hon landar för ett ögonblick på det betande djurets rygg och fångar flugor där.

Så gynnar du sädesärlan: Tillhandahåll häligheter för bobygge. Håll betande djur och sträva efter relativt kort vegetation i hagmarkerna. Använd organiska gödselmedel samt var restriktiv med bekämpningsmedel, särskilt insekticider.

15-16 CM MISSGYNNAD TREND: ↑

Gulärla (sydlig ras)

”Den riktiga sädesärlan” var förr en vanlig kommentar om gulärulan eftersom den anlände just under sädden i början på maj, en månad senare än sin svartvita släkting.

I Sverige häckar två olika raser av gul-

ärla. Den sydliga *flava* finns upp till en linje Värmland-Dalarna-Södra Gästrikland. Norr därom avlöses den av den talrikare nordliga rasen *thunbergi*, vilken också kan ses hos oss men bara under dess förbiflyttning. De båda raserna häckar i olika miljöer - den sydliga i odlingslandskapet och den nordliga mest på myrar, mossar och hyggen i skogslandet. Till utseendet är de rätt lika, men skiljer sig på huvudets teckning, där den sydliga har en ljusare färg och ett tydligt vitt ögonbrynsstreck.

Vår sydliga gulärla häckar ofta granne med tofsvipa och andra vadarfåglar, på strandängar som sköts med bete eller slätter eller ibland på fuktig åkermark. Under andra halvan av maj läggs en kull på 4-7 ägg som ruvas i 13-14 dygn. Gulärulan är en insektsätare, som gillar mygg och flugor, men som kan variera kosten med allt från bladlöss till trollsländor. Populationen av sydlig gulärla har minskat under lång tid men har glädjande nog börjat öka de senaste tio åren, möjligen tack vare alla restaureringar av strandängar som genomförts. Den nordliga rasen minskar däremot.

Så gynnar du gulärulan: Håll fuktängar öppna genom bete gärna i kombination med slätter. Jämfört med vadarfågelnas föredrar gulärulan mer tuviga marker så hävden behöver inte vara så intensiv för att den ska trivas. Restaurering av igenväxande strandängar ger i många fall en snabb positiv effekt på gulärlepopulationen. Att lägga blöta, svårbrukade åkrar i långliggande träda kan också vara ett sätt att gynna arten.

14-16,5 CM LIVSKRAFTIG TREND: ↘

Stenskvätta

Stenskvättan är en insektsätare som använder två olika jaktmetoder. Antingen springer den omkring på marken på sina förhållandevis långa ben och plockar insekter och andra småkryp, eller också sitter den på en upphöjd plats i terrängen, ofta en sten, och spanar av omgivningen. När den har upptäckt ett byte gör den en snabb dykning ner i gräset efter insekten. Båda jaktmetoderna kräver en låg vegetation. Stenskvättan trivs därför ypperligt i hårt betade hagmarker i slättlandskapet med mycket sten och buskslag. Den häckar också på fjällhedar, grustag och industritomter, dock ej i lika hög täthet som i det varierade slättlandskapet. Boet reds inne i stenmurar, stenrösen eller andra håligheter. Det är rätt stort och innehåller vanligen sex, sju blåvita ägg.

Stenskvättan kan förväxlas med buskskvättan, särskilt ungfågarna, men är något större och mer långsträckt, ljusare tecknad och rör sig mer på marken. När stenskvättan blir skräm flyger hon iväg snabbt och ryckigt längs marken varvid det vita på stjärtbasen lyser kraftigt. Det är ett bra kännetecken.

Så gynnar du stenskvättan: I den lilla skalan: Röj sly kring stenmurar och stenrösen. Nyskapa boplatser åt stenskvättan genom att lägga upp ny odlingssten i högar i åkerkanten. **I den större skalan:** Håll betesdjur på enefälader och andra öppna-halvöppna betesmarker i slätt- och mellanbygd. Stenskvättan gynnas av ett hårt betestryck och födosöker helst i områden med kort vegetation. Arten tycks föredra vårsädda fält (kort vegetation) framför höstsädd.

12-14 CM LIVSKRAFTIG TREND: →

Buskskvätta

Buskskvättan ses oftast sittande på en stängseltråd eller annan meterhög utsiktsplats i kanten av ett dike, å eller fuktig ängs- och betesmark. Den är liten men relativt lätt att upptäcka till följd av sin brokiga fjäderdräkt och sitt energiska beteende med ide-

liga dykningar ner till marken för att fånga insekter. Buskskvättan skiljs från sin släkting stenskvättan på kortare stjärt, vitt band ovanför ögat och en murrigare brun och orange fjäderdräkt.

Buskskvättan trivs inte i hårdbetade hagar utan vill ha tuviga marker där den kan reda sitt bo väl dolt i en grästuva. Den övervintrar i tropiska Afrika och återvänder till våra trakter i början på maj.

Så gynnar du buskskvättan: Genom att värna om landskapets fuktiga partier. Låt bli att lägga igen diken, dika ut ångar och andra fuktiga miljöer. Lagg dem i träda istället eller sköt dem med slätter eller ett måttligt betestryck. Energiskog är också positivt för buskskvättan. Spara, om möjligt, bestånd av högorter och enstaka buskar längs dikeskanter.

16-18 CM LIVSKRAFTIG TREND: ↘

Törnskatan

Trots sitt färggranna utseende är törnskatan en av skogsbrynets och hagmarkens doldisar. Sängen är lågmäld och den flyger ofta nära marken. Hanen är lättast att se, då han ofta sitter uppflugen i toppen av ett slånbuskage eller en buske och vakar över sitt revir. Med jämna mellanrum dyker han ner på marken och tar en skalbagge, humla eller gräshoppa. Sedan flyger han

tillbaks till utsiktsplatsen igen. Som den rovfågel han är, finns även näbbmöss och andra småfåglar på menyn. Om törnskatan inte äter upp bytet direkt, så spetsas de på

en slåntagget eller ett taggtrådsstängsel som matförråd inför regniga dagar.

Hanan känns igen på en blågrå nacke, svart ögonbindel, vit strupe, rödbrun rygg och svagt vit-rosa bröst. Honan och ungarna har mjukare färger med gråbrun nacke, brun rygg och tvärvattrat bröst. Dessutom saknas ögonbindeln som hos dessa bara består av ett brunt streck bakom ögat.

Boet byggs helst i täta slånbuskage eller enbuskar, men rosor och smågranar utnyttjas i brist på annat. Hagmarker, bryn och hyggen är favoritmiljöerna. I Mälarlandskapets slånrika marker kan höga populationstätheter uppnås, och i stora hagmarkskomplex bildar de ett slags lösa kolonier. Boet försvaras av hanen genom ett intensivt smackande eller flygattacker mot inkräktare. Även människor drabbas av attackerna i vissa fall.

Så gynnar du törnskatan. Törnskatan missgynnas av alltför hård röjning i hagmarkerna. Täta slånbuskage och höga enbuskar i hagmarker och brynzoner sparas. Dessa bör ligga intill solbelysta öppna gräsytor med rikligt med örter. Spar sprutfria kantzoner in mot slånrika åkerkanter. Även på hyggen, en alternativ häckningsmiljö för törnskator, kan täta slånsnår och enbuskar sparas.

33 CM

LIVSKRAFTIG

TREND: ↗

Kaja

Kajan är en social fågel som verkar trivas bäst i stora flockar. Den häckar i kolonier i parker, kyrktorn eller andra äldre byggnader. Beteendestudier har visat att det i kajkolonin råder en strikt rangordning. Till skillnad från i hönsgården tycks det dock inte finnas några hackkycklingar utan bråk råder så gott som bara i det allra högsta

samhällsskiktet. Trots sitt sociala beteende är kajan monogam och lever med samma partner hela livet och året om. Paren ses nästan alltid tillsammans.

Kajan är den minsta av våra kråkfåglar. På avstånd ser den helmörk ut, men kommer man närmare, syns det att den är mörkgrå, inte svart, och har ljusare grå halssidor och nacke. Ögat är nästan vitt och näbben är proportionellt mycket mindre än hos sina större släktingar – kråka, råka och korp – som också förekommer i odlingslandskapet.

Svarta, talrika och ljudliga som de är uppfattas kajorna av många som ett gissel, ja t o m som ett skadedjur. Frågan är dock om detta är helt rättvist. Sant är att kajan är en konkurrensstark och orädd fågel som ofta vinner kampen om trädens bohål och inte drar sig för att häcka in på oss människor. Sant är också att det i sommardieten ingår spannmål som en väsentlig del (ca 30% enligt Högstedt m fl, 1988), men ännu mer insekter, varav en del är skadedjur på jordbruksgrödor.

Så gynnar du kajan: Den verkar klara sig rätt bra utan särskilda insatser för att gynna den. Liksom många andra hälhäckande fåglar, som t ex stare och skogsduva, vill den gärna ha gamla ihåliga lövträd att häcka i, men när det saknas har den en förmåga att hitta andra boplatser.

Stare

Starens ankomst på våren annonseras tydligt genom dess gnisslande sång som varvas med busvisslingar och härmningar av andra arter. Den känns lätt igen på dess typiska profil mot vårhimlen, där den sitter uppflugen i en trädtopp med uppburrade halsfjädrar och sjunger.

Staren är en kolonihäckande fågel, med boet i gamla ihåliga lövträd eller i uppsatta holkar. Ungarna lämnar boet tidigt i juni och samlas i mindre grupper som drar fram över fälten. De provianterar gående eller springande på marken, aldrig hopande som trastarna, och födan består mest av insekter och daggmaskar. Harkrankslarver utgör en viktig del av födan åt ungarerna och dessa fångas på ett par centimeters djup invid gräsrötterna. Levnadssättet gör stararna starkt knutna till djurgårdar, som har mycket kortbetade marker och där gödsel bildas. Djuren i sig drar också till sig insekter vilka staren kan snappa upp. Trots att staren minskat kraftigt i antal, är den fortfarande en av de vanligaste jordbruksfågeln. Detta syns på sensommaren när de samlas i stora flockar på hundratals, förr även tusentals, individer. Flocken flyger omkring likt ett fiskstim innan de söker sin nattkvist inne bland träden eller i något vassbälte.

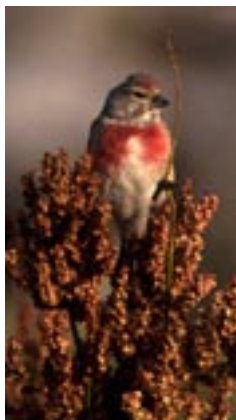
Så gynnar du staren. Det absolut viktigaste är att behålla djur på gården. Håll betesmarkerna kortbetade och sätt upp starholkar i närheten av betesmarker eller betesvallar, gärna flera på samma

plats. Spar gamla lövträd i betesmarker, skogsbryn och på åkerholmar. I gamla aspar gör hackspetten snabbt bohål som stararna sedan tar över. Minskad kemikalieanvändning eller ekologisk odling på djurgårdar ökar antalet daggmaskar och marklevande insekter. Minskad mängd eller inga avmaskningsmedel alls skapar insektsrika gödselhögar.

Hämpling

Lyser det intensivt rött i toppen på en buske kan man förmoda att det är en hane av arten hämpling som sitter där. Honan är inte alls lika färggrann men ses oftast tillsammans med hanen och brukar därför inte vålla något stort huvudbry bland fågelintresserade.

Hämplingen är en av de mindre finkarna, sällskaplig och rastlös till sin natur. När man går i buskrika hagmarker, stöter man ofta på mindre flockar av hämplingar, som flyger fram och tillbaka mellan buskarna eller landar på intilliggande åker för att plocka ogräsfrön. Tyvärr har hämplingen minskat kraftigt de senaste 30 åren och

det är idag längre mellan hämplingflockarna än tidigare. Orsaken är inte klarlagd, men troligen är igenväxning, och tidigare igenplantering, av naturbetesmark en viktig faktor, i kombination med en allt effektivare ogräsbekämpning.

Som häcknings-

plats väljer hämplingen mest enbuskbackar ute på odlade slätter, där kan man finna små kolonier. Boet placeras ofta i brösthöjd inne i enbuskar, men den kan också hålla till godo med täta häckar, videbuskar och ibland även vedstaplar och dylikt. På hösten samlas hämplingarna i stora flockar och äter ogräsfrön ute på stubbåkrar. De flesta stannar dock inte över vintern utan flyttar till västra och södra Europa.

Så gynnar du hämplingen: Håll buskrika backar och hagmarker öppna med m h a bete och/eller röjning. Spara grupper av täta buskar som ger goda häckningsplatser. Minimera användningen av ogräsmedel på intilliggande åkrar.

15-16,5 CM

SÅRBAR

TREND: ↓ ?

Ortolansparv

”Ortolan” är en försvenskning av det latinska namnet ”hortulana” som betyder ungefär ”trädgårdsanknuten”. Det är något missvisande då den i hög utsträckning uppehåller sig ute i odlingslandskapet – på åkerholmar, åkerkanter, trädor o dyl. – och sällan i trädgårdar. I vår region häckar ortolansparven oftast i solexponerade steniga backar med spridda träd eller trädungar, gränsande till ett större öppet jordbrukslandskap. Boet läggs på marken.

Ortolansparven är en sällsyntare släkting till gulspårven, vilken den också liknar till formen och beteendet. Ortolanen är emellertid lite mindre

och smäckrare och på nära håll syns det att den är annorlunda färgad med en vacker grå färg på huvudet och ljus rödbrun

buk. Dräkten varierar dock en del mellan hona och hane och mellan ung och gammal. Det säkraste kännemärket, i alla dräkter, är en tydlig gulvitt ögonring.

Efter en lång tids tillbakagång har ortolansparven försvunnit från många landskap i södra och mellersta Sverige. Hjälmars- och Mälarslandskapen samt norrlandskusten håller för närvarande de tätaste populationerna.

Så gynnar du ortolansparven: Bibehåll eller återskapa/nyskapa varierade miljöer i slättdlandskapet. Betydelsefulla miljökomponenter för ortolansparven är bl a utegående betesdjur, öppna åkerholmar med enstaka träd och buskar, kala markytor t ex sandtag, lertag, leråkrar, trädor eller grusvägar samt odlingsrösen och åkerholmar. Lägg gärna en bit mark i träda i närheten av potentiella lokaler för ortolansparv. Även energiskog föredras av ortolansparvar.

15,5-17 CM

LIVSKRAFTIG

TREND: ↓

Gulspår

Gulspårven är en av de tuffa fåglar som i allmänhet stannar kvar hos oss över den kalla vintern. Då är den en fröätare och ses inte sällan i stora flockar där det finns mat, t ex på åkrar med spillsäd, spannmålsmagasin eller regelrätta matningsplatser för fåglar eller andra djur. Från mars-juni låter hanen höra sin sång från busktoppar och telefonträdor – en sjustavig vissling som är många människor fått lära sig som barn. Gulspårven ”räknar till sju”. Under häckningstid söker den upp något lämpligt skogsbyrn, hagmark, energiskog, åkerholme eller dikeskant. Boet läggs på marken, oftast intill en buske. Gulspårven föredrar områden med olika grödor, troligen för att den gör olika födoval under olika delar av

säsongen. Under häckningstiden är kosten främst animalisk.

Gulsparven drabbades hårt av kvicksilverförurening under 1950–60-talet men har återhämtat sig och är nu en av de vanligaste fåglarna i jordbrukslandskapet. Den har dock minskat de senaste 10 åren, en trend som känns igen från andra västeuropeiska länder. I England är den numera rödlistad.

Så gynnar du gulsparven: Eftersträva en varierad växtföljd med många olika grödor för att ge gulsparven möjlighet att hitta rätt föda. Minimera användningen av ogräs- och insektsmedel. Utfodra gärna gulsparvarna på vintern med spannmål. Røj inte för kraftigt utan spara buskage på åkerholmar, skogsbryn och andra kantzoner.

LIVSKRAFTIG

TREND: ↑

Vildsvin

Vildsvinet är ett nygammalt djur i våra skogar och som sätter mångas känslor i svall. Farlig eller inte? Nyttig eller inte? Åsikterna går vitt isär. Från att ha varit utrotad sedan lång tid tillbaks har de nu återetablerat sig i landet. Det hela började med åtta rymlingar från ett hägn i närheten av Tullgarn 1976. Dessa har sedan ökat i antal samtidigt som nya ”rymlingar” har bidragit till expansionen. I början beslöt riksdagen att vildsvinet skulle utrotas men sedan 1988 är vildsvinet en legal invånare i vår fauna.

Vildsvinet trivs bäst i ett brutet landskap, i gränsen mellan skogs- och jordbruksbygd. Svinens matvanor är orsaken till träderna kring dess vara eller inte vara. Efter sin nattliga jakt efter daggmaskar, insekter, ek- och bokollon, rötter och underjordiska knölar, vittnar den uppökade grässvålen om deras besök. Potatis- och ärtfält, spannmål, vallar och golfbanor kan drabbas, trots att skogen är deras naturliga hemvist. Forskningen visar att den mesta bökningen sker i äldre skogar och att den faktiskt kan medföra att antalet växtarter ökar på dessa platser.

Suggorna får vanligen en kull per år, oftast någon gång under senvintern eller våren, men kan få sina kullar året om. Hon diar de 3–6 kulingarna under två månader, men de är beroende av mamman ytterligare en tid. Galtarna stöts bort från flocken

vid könsmognad och lever resten av sina liv som enstöringar, medan döttrarna kan få ingå i suggflocken.

Så gynnar du vildsvinet. Utfodring, särskilt vintertid, kan ske med majs och ärtor vilket de älskar, men även spannmål och frukt går bra. Viltäkrar med hälften havre/vete, hälften korn styr vildsvinen dit, samtidigt som det minskar belastningen på de övriga odlade grödorna.

Kronhjort

Med en mankhöjd på uppemot 150 cm, en vikt på 225–250 kg och stora taggiga horn, är hjorten en imponerande syn. Hindarna är betydligt mindre och väger cirka 100–130 kg. Hos vuxna djur är pälsen enhetligt rödbrun med en gulaktig teckning vid

svansen. Kalvarna är vitfläckiga under de första månaderna. Kronhjorten är spridd i flera separata bestånd i landet. Flest är de i Skåne, Östergötland och Kalmar län, men enstaka stammar finns ända upp i Dalarna, Jämtland och Västerbotten.

Djuren är mycket ortstroga, vilket i kombination med låg reproduktionstakt gör att spridningen går långsamt. Framför allt har hindarna en förkärlek för sina hemområden. Liksom dovhjorten samlar hjortarna ihop hindarna under höstens intensiva brunstperioder. Då hör man de dominanta hannarnas mäktiga bröl ljuda i landskapet. Brölandet håller mindre hannar på behörigt avstånd, men möts två jämnstora rivaler slutar det oftast med kamp.

För skogsägaren kan en kronhjortsflock på ägorna vara en mardröm, då djuren äter unga tallplantor och gnager av bark på yngre granar. Dagens täta granplanteringar ger dessutom bra skydd åt djuren vilket

gör att de trivs extra bra där. Sädesfält, raps och potatis ligger också illa till när flocken är hungrig eller söker en lega.

Dovhjort

Dovhjorten skiljer sig ifrån kronhjorten genom mindre storlek, annorlunda utseende på hornen, samt att de har en mer varierad färgteckning. De kan ha en mankhöjd upp till 110 cm och en vikt som mest på 110–120 kg. Vanligast är individer med rödbrun päls med vita fläckar och vit undersida vilken vintertid blir mer enhetligt gråbrun. Helt mörka eller gråsvarta varianter ses ofta och undantagsvis förekommer helt vita djur med ett nästan magiskt utseende. Hos äldre bockar bildar hornen imponerande skovlar medan yngre hannar bara har korta spetsar. Trots att dovhjorten har ökat i antal är den fortfarande lite av en doldis bland klövdjuren. I Sydsverige och kring Mälaren och Hjälmararen kan lokalt täta stammar byggas upp.

Djuren är skygga och rör sig mest i gryning och skymning. De kommer då ut på öppnare ytor och åkermarker för att beta. Övriga tider håller de till i skogar med gott om undervegetation. Förutom gräs ingår även löv, bär, ek- och bokollon, liksom tall- och granplantor i dieten. De kan även göra skada på odlade grödor. De är lättast att få syn på under senhöstens brunstperiod, då bockarna samlar ihop hindarna i små grupper kring brunstplatserna. Flera bockar kan ha sina brunstgröpar intill varandra och spektakulära strider uppstår dem emellan. Det monotona brunstropet hörs, till skillnad från kronhjorten, inte så långt och liknas mest vid ett grymtande.

LIVSKRAFTIG

TREND: ➔

Rådjur

Under sommaren är rådjuret hjortarnas finsmakare, och äter helst örter och blad från lövträd. De väljer ut de mest smakliga delarna av växten och ratar resten. Mjölkört (rallarros) och vitsippa hör till favoriterna. Senare på säsongen tillkommer även blåbär och lingon (både bär och ris), ljung och svampar. Även under vintern, om snöförhållandena inte är för besvärliga, utgör dessa arter huvudfödan. Vid mer snö, alternativt skare, övergår de till att äta kvistar och skott på framför allt tallplantor men även på gran. Rådjuret är klart mindre än övriga hjortar och har en boghöjd på cirka 70 cm och vikt på bara 20-30 kg.

Getens vana att lämna ungarna medan hon söker föda gör att många rådjurskid körs ihjäl under vallskörden. Som lantbrukare kan man, om man vet att det ligger ett rådjurskid någonstans på fältet, lämna det misstänkta området oslaget några dagar så att kiden hinner flyttas undan.

Så gynnar du rådjur och övriga hjortdjur. Vill man hjälpa hjortarna är vinterfodring det bästa sättet. Man vet att för exempelvis rådjurspopulationen är flaskhalsen svåra vintrar då mer än hälften av individerna kan svälta ihjäl. Hjortarna vill helst ha ganska högvärdigt foder och kan snabbt ställa om till kraftfoder. Spannmål, tidigt skördat hö, pellets eller hösilage kan användas. Djuren uppskattar även odlade viltäkrar med klövervall, höstråg, höstvetete eller fodermärgkål.

LIVSKRAFTIG

TREND: ↗

Rödräv

Detta är en riktig överlevare som finns såväl i städernas villakvarter och parker som i de stora skogarna. De högsta tätheterna finns i Syd- och Mellansverige i trakter med omväxlande skogsdungar och öppna fält. Antalet rävar har idag återhämtat sig rejält efter 80-talets skabbutbrott, vilket nästan slog ut hela stammen i vissa områden.

En anledning till rävarnas framgång är att den äter vad som bjuds. Hare och sork

hör till stapelfödan, men även markhäckande fåglar och deras ungar, rådjurskid, bär, kadaver och slaktavfall slinker ned. Under snörika vintrar kan räven till och med ta friska, vuxna rådjur. Sork, vanligen åkersork, jagas genom hörseln och hittas genom ett tillsynes planlöst irrande längs åkerkanter och diken. Lokaliseras sorken stannar räven upp, tar sikte, tar ett högt språng och kniper sedan fast sorken med framtassarna. Även under snön kan sorkar hittas på detta sätt. Större byten jagas genom smygjakt som avslutas med en kort rusch.

På senare år har forskarna avslöjat rävarnas spännande sociala liv. Stommen utgörs av ett revirhävande par, vilka inom sitt revir har flera olika gryt att välja mellan. Till sin hjälp har de en eller flera honor, vilka troligen är döttrar till den revirhävande honan. Dessa får inte egna ungar utan hjälper sin mor att föda upp hennes ungar. Sönerna däremot lämnar reviret vid sex månaders ålder och vandrar iväg för att hitta ett eget revir. Upp till 50 mil långa vandringar har spårats. Familjegrupper verkar bara förekomma i områden med gott om föda, framför allt i Syd- och Mellansverige.

Så gynnar du rödräven. Om man vill ha en stark rävstam bör man försöka bidra till en god tillgång på sork samt reglera jakttrycket. Sorken trivs om man har mycket långliggande trädor, extensivt skötta gräsmarker och vallar samt undviker att dika ur fuktiga marker. Då rävarna har god tillgång på sork utgör den huvudfödan och till exempel tas inte rådjurskid i lika stor omfattning.

LIVSKRAFTIG

TREND: → ?

Fälthare

Som namnet antyder, är de öppna fälten artens favoritmiljö. Även åkerholmar, skogsdungar och buskrika hagmarker utnyttjas, men fältharen går sällan in i de stora skogarna. Här dominerar fortfarande skogsharen, Sveriges enda ursprungliga hardjur. Fältharen har, sedan sin inplantering under mitten av 1800-talet, spridit sig upp genom landet och finns numer norr om Mälaren upp till den naturliga norrlandsgränsen och längs norrlandskusten.

Fältharen skiljer sig från skogsharen genom att den är lite större, har mer gulbrun och lite fläckig päls, har längre öron och längre svans. Svansen är, till skillnad från skogsharens helvita ”boll”, svart på ovansi-

dan. Dessutom ändrar skogsharen till helvit, alternativt gråblå vinterpäls. Fältharen har samma färg på pälsen året om. Honorna får sin första kull redan i mars och därefter ytterligare en till två kullar om vardera en till fem ungar. Detta behövs då dödligheten är mycket stor bland ungdjuren. De är bytesdjur åt flera av de stora rovdjuren som lo, räv, kungsörn och varg.

Åkrarnas klöverbullar, sädesfält och potatisodlingar är viktiga födoplatser för haren. Den är ganska kräsen och vill inte ha för hög vegetation utan föredrar att ha god sikt omkring sig. Betesmark och valar, som betas eller putsas ofta lockar till sig flest harar. Haren undviker närkontakt

med kor och blir korna för många flyttar hararna på sig. Under vintern äter den gärna knoppar och kvistar, men gräver sig även ner efter gröna växter under snön.

Så gynnar du fältharen. Vill man utfodra harar på vintern är de lätta att locka fram med utlagt hö eller hösilage. De besöker gärna rådjurens utfodringsplatser och äter spannmål och pellets. Asp och sälg kan fällas omkull så de får lite bark att gnaga på. Viltåkrar med klöver och spannmål utnyttjas flitigt. Harar missgynnas av kraftig buskröjning i hagmarker och brynmiljöer.

Sammanfattning av skötsel tips

Alla arter är olika och har olika krav på sin miljö. Det finns inga universallösningar i fågel- och viltvården. Som du säkert redan noterat i artbeskrivningarna finns dock åtgärder som är gemensamma för många arter.

- ⊙ Håll strandängar öppna med hjälp av slåtter och/eller bete. Slåtter med efterbete har på vissa platser visat sig ge högst populationstäthet av häckande vadarfåglar. Finns stora arealer att tillgå kan man med fördel ha bete på vissa delar, slåtter på vissa och slåtter med efterbete på andra. Variera gärna intensiteten i hävden mellan år och mellan olika marker.
- ⊙ Håll hagmarker öppna med hjälp av bete. Spara täta buskage som skydd och boplatser åt småfåglar och vilt.
- ⊙ Spara äldre träd med död ved och håligheter. Friställ gärna gamla ekar och andra friväxande träd genom att ta bort konkurrerande träd och buskar. Sätt upp fågelholkar.
- ⊙ Använd trädan till att gynna fågel och vilt. Placeringen i landskapet är viktig om man vill gynna fågel och vilt maximalt. Träda gärna fält som gränsar till våtmarker och hagmarker.
- ⊙ Minimera användningen av kemiska bekämpningsmedel, särskilt i närheten av vattendrag och andra kantzoner.
- ⊙ Öka arealen vall i slättbygd.
- ⊙ Anlägg en viltåker.
- ⊙ Undvik, om möjligt, bruks- och röjningsåtgärder under fåglarnas känsligaste häckningstid 15 april-1 juli. Förvarna häckande fåglar och fältvilt vid slåtter och putsning av vallar om att du är på gång genom att gå en vända på fältet kvällen innan. Börja kör från mitten av fältet.
- ⊙ Ha en uppdaterad skötselplan för gården som tar hänsyn till fågel och viltets behov.

Källor och lästips

- Andersson, S. (ed.).* 1988. **Fåglar i jordbrukslandskapet**, Vår Fågelvärld, Suppl. No 12. Sveriges Ornitologiska Förening. Stockholm.
- Artdatabanken.* 2003. **Rödlistade arter – Artfaktablad**. Pdf-filer på Internet. www.artdatabanken.se
- Björvall, A; Ullström, S.* 1985. **Däggdjur - alla Europas arter**. Wahlström & Widstrand.
- Frylestam, B. (red.).* 1995. **Viltvård i jordbruket**. Svenska Jägareförbundet, Östermalma.
- Fredriksson, R. & Tjernberg, M. (reds.).* 1996. **Upplands fåglar – fåglar, människor och landskap genom 300 år**. Fåglar i Uppland, supplement 2. Uppsala.
- Gärdenfors, U. (ed.)* 2000. **Rödlistade arter i Sverige 2000**. Artdatabanken, SLU, Uppsala.
- Högstedt, G.* 1988. **Kaja** *Corvus monedula* L. I: Fåglar i jordbrukslandskapet, sid 327-330. Stockholm.
- Jonsson, L.* 1992. **Fåglar i Europa med Nordafrika och Mellanösten**. Brepols N.V., Turnhout, Belgien.
- Jordbruksverket.* **Fåglar i odlingslandskapet**. 1995. Småskrift. Jönköping.
- Svenska Jägareförbundet.* 2003. **Vilt & Vetande**. Hemsida på Internet: www.jagareforbundet.se
- Pettersson, J.* 1978. **Tofsvipans ungfågelproduktion vid Kvismaren**. Verksamheten vid Kvismare Fågelstation 1977:3-8.
- Rosenberg, E.* 1995. **Fåglar i Sverige**. Norstedts Förlag AB, Stockholm.
- Svensson, L., Grant, P.J., Mullarney, K., Zetterström, D.* 1999. **Fåglarna. Alla Europas och medelhavsområdets fåglar i fält**. Albert Bonniers Förlag, Stockholm.
- Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M.* 1999. **Svensk Fågelatlas**. Vår Fågelvärld, supplement 31, Stockholm.
- Tubbs, C. R.* 1974. **The Buzzard**. London.

Ett möte med en spelande storspov, en sjungande ortolansparv eller en brölände kronhjort kan vara en stor upplevelse. I denna broschyr finns kortfattade beskrivningar av de fågel- och viltarter

som visas på planschen Bondens följeslagare – fåglar och vilt i Mälardalens och Hjälmarens odlingslandskap. Broschyren tar också upp trender i fågel- och viltfaunan på senare år.

I artbeskrivningarna kan du läsa lite om hur de olika arterna lever, hur man kan känna igen dem och hur de påverkar, och påverkas av, jordbruket. Viste du att storspovarna återvänder år från år till samma område eller att törnskatan använder taggträdsstängsel som matförråd? Du får tips om hur du kan gynna dessa båda och de övriga 33 arterna på planschen genom olika åtgärder i jordbruksdriften och gårdsskötseln.

Broschyren vänder sig till dig som äger eller brukar jordbruksmark i Södermanlands, Stockholms, Uppsala, Västmanlands och Örebro län eller som har annan anknytning till lantbruket i regionen. Den passar lika bra på fikabordet som i traktorn.

